

Przebudzenie

Konserwacja zabytkowych
XVII/XVIII/XIX-wiecznych
map, planów i rysunków
ze zbiorów klasztoru sióstr
wizytek w Warszawie

Zakon Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (*Ordo Visitationis Beatae Mariae Virginis*) został założony 6 czerwca 1610 roku przez św. Franciszka Salezego i św. Joannę Franciszkę Frémyot de Chantal. Pierwszy klasztor powstał w Annecy, siedzibie biskupa genewskiego, którą to funkcję sprawował w tych latach ów święty.

W 1649 roku królowa Ludwika Maria Gonzaga rozpoczęła starania o sprowadzenie zakonu do Polski. Po pięciu latach zabiegów, 30 czerwca 1654 roku, do Warszawy przybyło kilkanaście sióstr z francuskich klasztorów w Lyonie, Troyes i Paryżu.

Siostry, potocznie zwane wizytkami, początkowo zamieszkały w rezydencji królewskiej, zwanej Villa Regia (Pałac Kazimierzowski). Miesiąc później przenieśli się do swojej docelowej siedziby – wzniesionego rok wcześniej na życzenie królowej drewnianego budynku klasztorowego. 9 sierpnia w obecności pary królewskiej – Jana Kazimierza i Ludwiki Marii – odbyło się zamknięcie klauzury. Uroczyste wydarzenie uznano za oficjalne ufundowanie zakonu na ziemiach polskich.

Na życzenie królowej klasztor wizytek umiejscowiono na gruntach przyległych bezpośrednio do Villa Regia. Przekazane siostrze tereny rozciągały się od Krakowskiego Przedmieścia aż do brzegów Wisły.

* * *

Klasztor wizytek – pomimo kataklizmów, jakie w ciągu tych 350 lat przetaczały się przez miasto – zachował zdumiewającą liczbę bezcennych zabytków. Pośród obrazów, starych druków, rycin czy też wyrobów rzemiosła artystycznego do dnia dzisiejszego przetrwało kilkadziesiąt map, planów i rysunków architektonicznych. Ten niezwykle cenny zbiór zawiera dokumenty ikonograficzne pochodzące z okresu od połowy XVII do początków XX wieku. Mapy terenów należących do zakonu, położonego w centrum miasta, udokumentowały jednocześnie historię znacznego obszaru Warszawy. Między innymi zachowały się rysunki, które przedstawiają nieistniejące już kamienice przy Krakowskim Przedmieściu. Znajdziemy tu także mapy dóbr kamienieckich z miasteczkiem Kamieńczyk, które ofiarowała siostrze królowa Ludwika Maria Gonzaga.

* * *

Jesienią 2009 roku klasztor przekazał 60 obiektów ze swojego zbioru Zakładowi Konserwacji Zbiorów Bibliotecznych Biblioteki Narodowej w Warszawie. Z początkiem 2010 roku dołączono kolejne 24 obiekty, w tym kilkanaście ręcznie rysowanych map „szkolnych” oraz siedemnastowieczna plansza do „gry pobożnej”.

Przeznaczone do konserwacji materiały w niewielkiej części pochodzą z XVII wieku; większość obiektów pochodzi z czasów późniejszych. Pośród nich ciekawostką stanowią m.in. kopie niezachowanych map (także z XVII wieku) sporządzone własnoręcznie przez siostry.

Pod względem materiałów i technik wykonania są to obiekty bardzo zróżnicowane. Znajdują się wśród nich drukowane, rytowane, ręcznie rysowane i kolorowane mapy, plany oraz rysunki architektoniczne, a także kopie wykonane dawnymi technikami powielania, na różnego rodzaju papierach i na pergaminie.

W pierwszym etapie prac obiekty zostały poddane szczegółowym badaniom mikrobiologicznym i odkazone w komorze dezynfekcyjnej. Materiały przechowywane przez dziesiątki, a niektóre nawet setki lat w formie ciasno zwiniętych rulonów wymagały rozprostowania. Przez miesiąc dokumenty przebywały w tzw. pokoju klimatycznym, w którym wytwarzano podwyższone parametry wilgotności. Następnie po wysuszeniu ich pod obciążeniem przystąpiono do dalszych prac.

Wstępnie przyjęto założenie minimalnej ingerencji w strukturę obiektów. W zamierzeniu konserwacja miała się ograniczać jedynie do zabiegów niezbędnych dla zabezpieczenia, a także poprawy ich wyglądu. Jednak stan zachowania większości obiektów był na tyle zły, że wymagały one szerszego zakresu prac konserwatorskich. Dokumenty były mocno zabrudzone, a kurz przez lata wniknął w strukturę papieru. Poplamione arkusze były porozdzierane, często z rozległymi ubytkami.

Niektóre ze zniszczeń powstały wskutek dawnych napraw, kiedy pęknięcia papieru prowizorycznie łączono taśmą klejącą. Po latach zdegradowany chemicznie klej zdołał przeniknąć całą warstwę „naprawionego” w ten sposób arkusza. Kilka spośród rysunków i grafik pierwotnie podklejono płótnem, co doprowadziło w rezultacie do całkowitego zniszczenia spodniej warstwy papieru.

Przyczynę zniszczeń wielu obiektów stanowił materiał zastosowany w technice rysunku – atrament. Substancja zawiera w swoim składzie żelazo, które z upływem czasu powoduje tzw. wżery atramentowe – zniszczenie papieru w obrębie rysunku. Kopie planów architektonicznych wykonane techniką cyjanotypii, na dużych formatach papieru (największa ma niemal 6 m długości), blisko sto lat leżały poskładane do formatu A4. W miejscach złożenia wystąpiły mechaniczne otarcia i ubytki warstwy światłoczułej, a papier został znacznie osłabiony.

* * *

Rozmaitość podłoży i technik wykonania oraz różnorodność zniszczeń były niezwykle wyzwaniem dla konserwatorów i determinowały rozważny dobór metod konserwacji. Wymagały ostrożności przy wyborze właściwego remedium, a także zmuszały do wykonania wielu prób w każdej kolejnej kombinacji: materiału, z którego wykonany był obiekt, i rodzaju zniszczenia. Restaurowanie tak licznego i zróżnicowanego zespołu obiektów było nie tylko sprawdzianem umiejętności zawodowych konserwatorów, lecz także ich kompetencji organizacyjnych. Do przeprowadzenia prac powołano czternastoosobowy zespół konserwatorów, dokumentalistów i chemików.

* * *

Dzięki współpracy Biblioteki Narodowej z Urzędem Miasta Stołecznego Warszawy oraz Biurem Stołecznego Konserwatora Zabytków udało się wpisać zbiór do rejestru zabytków. Kompleksowa konserwacja, jak również digitalizacja całego zbioru stały się możliwe dzięki sfinansowaniu prac przez Urząd m.st. Warszawy.

Joanna Ważyńska, Hubert Kowalski

Wystawa czynna jest w Pałacu Rzeczypospolitej (pl. Krasińskich 3/5) od 19 kwietnia do 4 maja codziennie w godz. 10-18, wstęp wolny.

Kurator wystawy: dr Hubert Kowalski, tel. 698 637 179 **więcej informacji:** BN.ORG.PL

**BIBLIOTEKA
NARODOWA**

MIASTO
STOŁECZNE
WARSZAWA

